

Proměny české krajiny

Anotace:

Žáci na základě analýzy leteckých snímků krajiny v pohraničí porovnájí rozdílné přístupy zacházení se zemědělskou krajinou u nás a v sousedních zemích. Poznají jak hloubku a závažnost změn, ke kterým došlo v důsledku kolektivizace v 50. letech 20. století a následného extenzivního hospodaření, tak problematiku polistopadové transformace v zemědělství. To vše jim umožní uvědomit si, jak je důležité šetrně a udržitelně zacházet s krajinou, na kterou čím dál více doléhají dopady klimatické změny, na něž ale nejsme adekvátně připraveni.

Vzdělávací cíle:

- Žák si zapamatuje základní fakta o změně vlastnictví a zacházení se zemědělskou krajinou v období kolektivizace v 50. letech a v době politické a ekonomické transformace po r. 1989.
- Žák porozumí hloubce a závažnosti změn, jež venkov a jeho obyvatele v minulosti postihl, a nutnosti jejich řešení.
- Žák aplikuje svoje znalosti z historie na vysvětlení problematiky zacházení s krajinou v Česku.
- Žák uvede souvislosti mezi stavem české krajiny a odolností krajiny vůči klimatické změně.

Čas:

- 45 minut / 90 minut v delší verzi
Verze na 45 minut pracuje s videem, 90minutová verze k videu přidává i práci s texty.

Věk:

- 15-19 let

Zařazení do předmětů:

- dějepis, zeměpis, biologie/přírodopis, občanská výchova / základy společenských věd

Klíčová témata:

- kolektivizace, ekonomická a politická transformace, zemědělství, odolnost krajiny, biodiverzita, udržitelnost

Pomůcky:

- dataprojektor a připojení k internetu pro promítání videa
- papíry
- psací potřeby
- vytištěné mapy českého pohraničí (příloha č. 1) - *volitelné*
- PC / mobilní telefony s internetovým připojením pro žáky pro práci s mapy.cz a vyhledávání dalších informací - *volitelné*
- vytištěné texty o kolektivizaci (příloha č. 2) - *jen v 90minutové verzi*
- vytištěné texty o stavu krajiny (příloha č. 3) - *jen v 90minutové verzi*

Postup:

1. KOMPARACE LETECKÝCH MAP POHRANIČÍ (10 minut v obou verzích)

Promítněte žákům letecké snímky pohraničních oblastí (viz příloha č. 1) a nechte je porovnat krajinu u nás a u našich sousedů. Snímky lze také vytisknout a nechat žáky pracovat s několika mapami v menších skupinách.

Žákům můžete pokládat tyto otázky:

- V čem se liší zemědělská krajina v pohraničí v jednotlivých státech?
- Je pro tyto rozdíly vysvětlení v rozdílném geografickém rázu krajiny? (rozdílný terén, meandr řek, pohoří, osídlení aj.)
- Pokud ne, čím mohou být viditelné rozdíly v krajině způsobeny?
- Mohou tyto rozdíly souviset se způsobem zacházení s krajinou? Jak?

Po diskuzi žákům sdělte, jaké části ČR a sousedních zemí na leteckých snímcích viděli.

Fotografie zachycují tyto hranice:

- Česko a Německo (Bavorsko) = Všeruby
- Česko a Německo (Bavorsko a Sasko) = Ašsko
Na snímku je patrný rozdíl v zacházení s krajinou i na území bývalé SRN a NDR. Jejich bývalá hranice je dodnes v krajině patrná rozdílem velikosti polí. Na jih od hranice (SRN) se hospodařilo soukromě (malá políčka) a na severu (NDR) převažovalo zemědělství státní či družstevní (velkokapacitní a monokulturní).
- Česko a Rakousko = Slavonice, Hatě, České Velenice
- Česko a Polsko = Osoblažsko, Vidnava
I když má Česko a Polsko podobnou komunistickou minulost, 3/4 půdy zůstaly v Polsku navzdory snaze tamních komunistů v rukou soukromých hospodářů. Rozdíl ve výměře polí na obou stranách hranice je tedy rovněž markantní.
- Slovensko a Rakousko = Malacky
Zkoumaná problematika je patrná v celé bývalé ČSSR, včetně přetrvávající praxe. Proto je zde pro zajímavost a komparaci uveden i tento příklad.

TIP:

Podobné snímky můžete sami připravit dle svých preferencí nebo lokace školy pomocí webové stránky www.mapy.cz. Na stránce si dohledejte zvolenou pohraniční oblast, přepněte na režim „Z letadla“ (vlevo nahore), pak klikněte na tlačítko „Nástroje“ (vpravo dole) a vyberte „Stáhnout jako obrázek“. Můžete také žáky nechat přímo v hodině dohledat další příklady na internetu a nechat je tak rozdílnost velikosti polí porovnávat.

2. EXKURZ DO HISTORIE: KOLEKTIVIZACE (10 minut / 30 minut v delší verzi)

Řekněte žákům, že se podíváte do historie, na kořeny současných problémů české zemědělské krajiny.

Pusťte žákům část dokumentu Krajina v tísni, který je dostupný online zde: <https://www.youtube.com/watch?v=UTjww7oUOoM>, konkrétně od času 24:53 po 29:04.

Po zhlédnutí ukázky položte žákům následující otázky:

- *Jaké období 20. století ukázka popisuje?*
- *Jak se změnil ráz krajiny v souvislosti s nucenou kolektivizací na počátku 50. let?*
- *Proč došlo ke scelení (sloučení) polí a rozorání mezí?*
- *V čem byl tento proces kolektivizace problematický a negativní pro samotnou krajinu a zacházení s ní?*
- *Jaké důsledky kolektivizace můžeme v krajině vidět dodnes?*

Pokud se žáci ostýchají mluvit v celé skupině, můžete je nechat sdílet nejprve ve dvojicích a až poté v celé třídě.

90minutová verze: Problematika nucené kolektivizace se dá rozšířit o rovinu politickou a sociální. Rozdejte žákům do dvojic texty (viz příloha č. 2), každý žák ve dvojici čte jiný text (buď A, nebo B). Řekněte žákům, aby si při čtení podtrhávali části textu, které považují za důležité. Následně nechte žáky, aby si text prošli podruhé a z podtržených částí vybrali klíčové informace. Ty si pak vzájemně sdílejí ve dvojicích a rozvíjejí spolu diskuzi. Pokud nechcete pracovat s texty, promítněte žákům krátký dokument (9 minut) o kolektivizaci, jejích důsledcích a represí, který jim ukáže hloubku, jakou kolektivizace zasáhla do života československých občanů, i závažné změny, které se udály v krajině. Dokument je dostupný zde: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2425960-kolektivizace-zmenila-venkov-a-postihla-statisice-lidi-zacala-pred-70-lety>.

Na závěr aktivity vedte diskuzi v celé třídě o kolektivizaci a jejích dopadech jak na českou krajinu, tak na životy lidí. Můžete položit například tyto otázky:

- *Jaké změny znamenala kolektivizace pro vesnici a český venkov v rovině politické, hospodářské, sociální, rodinné atd.?*
- *Kolik lidí bylo kolektivizací a souvisejícími represemi zasaženo?*
- *Jak kolektivizace probíhala, jaké represe obyvatelstvu přinesla?*

Je-li to vhodné, zeptejte se žáků, zda má někdo rodinnou zkušenost s kolektivizací či vyvlastněním majetků a zda chce sdílet příběh své rodiny.

3. EXKURZ DO HISTORIE: OD LISTOPADU 1989 DO SOUČASNOSTI (10 minut / 20 minut v delší verzi)

Pusťte žákům další část dokumentu Krajina v tísni, který je dostupný online zde: <https://www.youtube.com/watch?v=UTjww7oUOoM>, konkrétně od času 29:05 až po 31:41.

Po zhlédnutí položte žákům následující otázky, odpovědi je nechte nejprve zpracovat v menších skupinách a pak společně shrňte:

- *Co podstatného se ve vztahu k zemědělské krajině událo po listopadu 89?*
- *Jakými způsoby byl vrácen vyvlastněný majetek majitelům či jejich potomkům a jak s ním většinou naložili?*
- *Jak moc byl „návrát ke kořenům“ úspěšný a v jakém ohledu se jej nepodařilo zcela naplnit?*
- *Proč je česká zemědělská půda pořád v tak špatném stavu? Jaké užívané zemědělské postupy půdu dále znehodnocují?*

90minutová verze: Po zhlédnutí videa a zodpovězení otázek zadejte žákům úkol dohledat na internetu další informace k tomu, proč je česká zemědělská půda a krajina v tak špatném stavu – jaké užívané zemědělské postupy a jaké zásahy v krajině ji dále znehodnocují. Pokud nemáte přístup k internetu, dejte žákům přečíst text z přílohy č. 3, kde tyto informace mohou také dohledat.

4. ČESKÁ KRAJINA A KLIMATICKÁ ZMĚNA (10 minut / 20 minut v delší verzi)

Nyní položte žákům nejprve otázky a nechte je se o nich pobavit jen ve dvojicích či menších skupinách, odpovědi si mohou zapisovat na papír:

- *V jakém stavu je naše krajina dnes a jaká rizika jí hrozí v souvislosti s klimatickou změnou?*
- *Jakým dalším negativním dopadům měnícího se klimatu bude muset naše krajina čelit?*
- *Jak lze negativní dopady klimatické změny na naši krajinu minimalizovat?*

Poslední část dokumentu Krajina v tísni: <https://www.youtube.com/watch?v=UTjww7oUOoM>, pusťte v čase od 40:13 do 42:20 a v návaznosti na to sdílejte odpovědi na otázky uvedené výše.

90minutová verze: Po zhlédnutí videa řekněte žákům, aby se pokusili ve skupinách navrhnout nástroje a řešení, jak u nás zlepšit zacházení se zemědělskou krajinou či jak ekologicky hospodařit, aby byla naše krajina připravenější a odolnější vůči klimatické krizi. Pro své návrhy mohou hledat oporu na internetu.

Můžete pak žákům položit následující otázky:

- *Jaké vlastnosti by zemědělská půda měla mít, aby byla odolná vůči dopadům klimatické změny?*
- *Jaké jsou vhodné zemědělské postupy, které podporují zadržování vody v krajině, přirozenou biodiverzitu, omezují erozi půdy či podporují schopnost půdy ukládat oxid uhličitý?*

5. REFLEXE – PĚTILÍSTEK (5 minut / 10 minut v delší verzi)

Zadejte žákům vytvořit pětilístek na téma „česká krajina“, postup pětilístku je následující:

1. řádek – jedním slovem vyjádři téma _____
2. řádek – dvěma slovy napiš vlastnosti tématu _____
3. řádek – třemi slovy zaznamenej děj _____
4. řádek – čtyřmi slovy napiš větu/slogan _____
5. řádek – jedním slovem proved' shrnutí tématu _____

Dobrovolníci mohou své pětilístky přečíst nahlas, také z nich můžete utvořit „tichou galerii“ na konec hodiny, kdy jednotlivé pětilístky rozmístíte do kruhu a žáci si je postupně v tichosti projdou a samostatně přečtou.

90minutová verze: Věnujte závěrečné reflexi více času.

Více o metodě Pětilístku naleznete zde: <https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/1752/file/p-t-l-stek.pdf>

Tipy na další práci:

1. Pokud se chcete ještě více ponořit do historie a prozkoumat kořeny problémů české krajiny a českého venkova, věnujte se např. následujícím tématům:
 - Pozemková reforma po r. 1919, článek: <https://pardubice.rozhlas.cz/jak-slechta-v-cechach-prisla-o-pudu-6029894>
 - Vysídlení Němců a příchod novousedlíků, články: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/stalo-se/mnozi-plakali-celou-noc-pred-75-lety-zacaly-trans-porty-nemcu-z-ceskoslovenska> a <https://vltava.rozhlas.cz/pojd-s-nami-budovat-pohranici-z-knihy-andrease-wiedemanna-nemeckeho-historika-8113002>
 - „Ochranné“ pásmo a vylidnění kolem železné opony, článek: https://www.lidovky.cz/domov/sve-dectvi-muze-ktery-bydlel-u-zelezne-opony.A180105_174734_In_domov_rsa
 - Rozdílný přístup ke kolektivizaci v komunistickém Polsku, článek: <https://ekolist.cz/cz/publicistika/priroda/jake-dopady-mela-kolektivizace-zemedelstvi-v-minulem-stoleti-na-evropske-prirodni-bohatstvi>
2. Zadejte žákům za úkol dohledat na internetu, jak se v poslední době změnila legislativa ČR ohledně velikostí zemědělských pozemků a vyplácení dotací, a prozkoumejte reakce různých aktérů na tuto změnu.
3. Zhlédněte celý dokument Krajina v tísni: <https://www.youtube.com/watch?v=UTjww7oUOoM>
4. Navažte lekcí „Jak uzdravit naši krajinu“ nebo lekcí „Mokřady – řešení pro měnící se klima?“, které naleznete na stránce: <https://ucimoklimatu.cz/vyukove-materialy/jak-uzdravit-nasi-krajinu/>. Obě lekce se věnují řešení klimatické změny a ozdravení české krajiny.

Autor výukové lekce:

Miroslav Pešek; Gymnázium Jana Keplera, Učitelé za klima, z. s.

Přílohy:

- Příloha č. 1 – Letecké snímky
- Příloha č. 2 – Rozšiřující texty k tématu kolektivizace
- Příloha č. 3 – Rozšiřující text ke stavu české krajiny

Materiál vznikl za finanční podpory Evropské komise a České rozvojové agentury a Ministerstva zahraničních věcí České republiky v rámci Programu zahraniční rozvojové spolupráce ČR.

Za obsah materiálu nese odpovědnost organizace Člověk v tísni, o.p.s. Informace zde uvedené nejsou oficiálním stanoviskem Evropské unie a Ministerstva zahraničních věcí České republiky.



Zdroje:

Kolektivizace změnila venkov a postihla statisíce lidí. Začala před 70 lety. ČT 24 [online]. Česká televize, 21. 3. 2018 [cit. 18. 11. 2021]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2425960-kolektivizace-zmenila-venkov-a-postihla-statisice-lidi-zacala-pred-70-lety>

Konec širých lánů v Čechách? Venkov čeká velká změna. BusinessInfo.cz [online], 24. 10. 2019 [cit. 18. 11. 2021]. Dostupné z: <https://www.businessinfo.cz/clanky/konec-siryx-lanu-v-cechach-venkov-ceka-velka-zmena>

Kotecký, V.: Země, která se zbavila noční můry. Lidové noviny, 20. 4. 2019. Mafra, a. s. Dostupné na stránkách Press reader: <https://www.pressreader.com/czech-republic/lidove-noviny/20190420/281887299707278>

Krajina v tísní [online]. Režie Petr Jančárek, 21. 3. 2020 [cit. 18. 11. 2021]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=UTjww7oUOoM>

Mapy.cz [online]. Seznam.cz, a.s. 1996–2021 [cit. 18. 11. 2021]. Dostupné z: www.mapy.cz

Meze. Ústav pro studium totalitních režimů [online], 2015 [cit. 18. 11. 2021]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/citanka-kolektivizace/zdruzstevnovani/meze/>

Rambousková, M.: Konec nekonečných lánů řepky. Zemědělci budou muset obří pole rozdělit, jinak nedosáhnou na dotace. Seznam Zprávy [online], 26. 10. 2019 [cit. 18. 11. 2021]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/konec-nekonecnych-lanu-repky-zemedelci-budou-muset-obri-pole-rozdelit-jinak-nedosahnou-na-dotace-81584>

Rulík, M., Nováček, P.: A je to v suchu. Pavel Nováček [online], 1. 9. 2018 [cit. 18. 11. 2021]. Dostupné z: <https://pavelnovacek.eu/articles/a-je-to-v-suchu/>